

Tóth Krisztina
Esty Miklós naplói és visszaemlékezései

Az előttem szóló Sági György általános áttekintéséhez kapcsolódóan én most csak két meghatározó forráscsoportot ragadok ki Esty Miklós meglehetősen gazdag és szerteágazó hagyatékából: naplóit és visszaemlékezéseit. Tekintve, hogy több mint ezer oldalról van szó, rövid előadásomban az e feljegyzések végigolvasása után kialakult általános képet, elsődleges benyomásokat rögzítem. Ennek során választ keresek azokra a kérdésekre, amelyek vélhetően mindenkiben felmerülnek, ha e forrásokat kézbe veszi. **Egyrészt a formai oldalról:** Mikortól meddig vezette a naplókat, mikor írhatta a visszaemlékezéseket és ezeknek mi a tárgyuk? Milyen részletességgel írta a bejegyzéseit, illetve a visszaemlékezéseit? Ezek csupán gyors skiccek vagy hosszú oldalakat betöltő narratívák? Gépeltek vagy kézzel írottak? **Másrészt a tartalmi oldalról:** Milyen a stílusuk? Mennyiben engednek belelátást a magyar katolikus egyház, illetve a helyi egyház (jelen esetben az esztergomi főegyházmegye) ügyeibe és ezek elintézésébe, illetve az ebben résztvevő felek, elsősorban a hercegprímás, a kormány és a Szentszék álláspontjába? Ehhez kapcsolódik a kérdés: honnan szerezte az értesüléseit Esty Miklós? Újságokból? Minisztériumokból? Csak a prímástól? Pontosak egyáltalán ezek vagy vannak köztük pletykák, amelyek igazságáról az írójuk meg volt győződve, de nincs valóságtartalmuk? Tehát mennyiben tükrözik Esty Miklós véleményét? Ezek mérlegeléséhez foglalkozni kell azzal is, hogy milyen szolgálatokat látott el a prímás mellett Esty mint gentiluomo? Milyen kép rajzolódik ki erről? Végül, de nem utolsósorban: milyen céllal készülhettek és mennyiben mondanak mást, újat a visszaemlékezések, mint a naplók? Kezdjük el sorra ezek megválaszolását!

A Szent István Társulat irattárában Esty Miklósnak 1932-től maradtak fenn **naplói**, pontosabban 1932. november 12-től 1947. június 4-éig bezárólag. Mivel sem bevezetést sem epilógust nem találunk, elképzelhető, hogy korábban ill. később is vezetett naplót. A prímás szolgálatához kötődő dolgokat rögzítette, tehát a földhitelezési munkahelyi történéseket, 1-1 kósza utaláson kívül nem. A **visszaemlékezések** pontos keletkezési ideje nem ismert, a dokumentumokban nincs megjelölve (mindössze elszórt utalásokból következtethetünk rá). A visszaidézett események dátumát viszont pontosan tudjuk: 1920-ban kísérte el Csernoch János heregprímást római útjára, 1935-ben immár Serédi Jusztiniánt a downside-i bencés apátság konszokrációjára, 1936-ban szintén Angliába, ahol a prímást az oxfordi egyetem jogi kara díszdoktorrá avatta, 1939-ben pedig a pápaválasztásra. Végül 1959-ben Bécsben és Rómában

járt. Mészáros István szerint – aki Esty 1945 utáni feljegyzéseivel foglalkozott, feladata az emigrációs magyar papságnak az új magyar kormányzatról, a magyar egyház helyzetéről vallott felfogásának kipuhatólása volt, illetve az, hogy közülük kik környékezhettek meg az új magyar rezsim számára.

A feljegyzések hossza változó, hol 1 sor hol 1–2 bekezdés, de lehet 2–3 oldal is. Vagy még aznap vagy egypár nappal később rögzítette az eseményeket. Néhol a napi történéseket, másutt 1-2 nap, egy hét eseményeit sűrítette össze egy blokkban. Előfordul, hogy egy-két hetet, 1946-ban hónapot – amikor nem a primás szolgálatával foglalkozott – kihagyott a leírásból. Nem mindig időrendi sorrendet követ, olyan is előfordul, hogy elfelejtett korábban leírni valamit és később összegezte az információkat, ami Breyer győri püspöki kinevezése hátterénél különösen jól kirajzolódik, hiszen a ki kinek a jelöltje volt, csak a kinevezés 1933. dec. 14-ei híre után, dec. 26-án tudjuk meg a naplókban (meglehetősen pontosan). A források nagy része géppel írott, mindössze pár lap (1946-47) és javítások íródtak kézzel.

Stílusa változatos, néhol anekdotázó, inkább deskriptív, mint analízáló, de a saját véleményét sem rejti véka alá. Nézzünk erre egy példát! 1937. május 3-án este Serédi dineren és fogadáson vesz részt a királyi palotában, melyen „egy francia nyelvű cédulát nyomtak Ő Em. markába melyen foglaltatik neve és hogy kit fog karonfogva /hölgyet/ az asztalhoz vezetni. Még hozzá accendaliter a cseh követ feleségét. Hát ezek akik annyira szeretnek "udvart" játszani azt sem tudják hogy egy katolikus pap de főleg egy kardinális nem szokott karonfogva járni hölgyekkel.” Máskor pl. a budavári koronázó főtemplomban a pápa megkoronázásának 14-ik évfordulója alkalmából tartott misén elhangzó csapnivaló rossz zenei kíséretre panaszkodott. Gyakran találunk benne részletes felsorolást arról kik vettek részt egy adott liturgikus eseményen, a szereplők milyen öltözetet viseltek, kik váraoztak Budapesten a primási audienciára az anticamerában – igaz, hogy mi járatban voltak nem mindig tudjuk meg belőle –, mik voltak az Actio Catholica elnökségi ülés, illetve a püspökkari értekezlet tárgyai. Hihetetlenül sok név, adat van belesűrítve, alaposan ismerni kell a korszakot, hogy képbe legyünk. Különösen, hogy néhol rendkívül tömören fogalmaz, homályos, fél mondatokat vet oda. Például 1937. november 13-án fél 5-kor a nuncius tett fél órás látogatást a primásnál. Esty nem tudja az okokat, a beszélgetés tárgyát, nem is próbálja meg leírni. Ha volt a kezünkben az Államtitkárságon a nuncius 15-ei jelentése, akkor tudjuk, hogy a püspökjelölés Serédi által kezdeményezett új rendjéről volt szó (mellyel Csíky Balázs behatóan is foglalkozott).

A naplók tárgyát tekintve 3 jól elkülöníthető irány rajzolódik ki: **magyar katolikus egyház életével** kapcsolatos események – például a katolikus sajtó és a katolikus akció, a Katolikus Sajtóvállalat ügye, püspökségek betöltése, megjelölve Serédi és a kormány

jelöltjeit, hágai perek, a 34. nemzetközi Eucharisztikus kongresszus megszervezése, stb. –, **a főegyházmegye életével** kapcsolatos események – budapesti plébánosválasztások és ezeket miként befolyásolta a politika, az érseki udvartartás (erőviszonyai, változásai) – **és a prímás hivatali tevékenységével és magánéletével** kapcsolatosak. Például gyakran a világegyház eseményeivel, plébániák élén személyi változásokkal, püspökökkel kapcsolatban is megtudjuk belőle a prímás véleményét, de az sem marad titokban mikor érezte rosszul magát, esetenként mennyit rakatott a magánszámlájára, vagy hogy rendeztette be a geressei nyaralóját. Miért pont ezek a témák? Erre Esty szerepköre adja meg a választ. Mint gentiluomo, a prímás bizalmi embere sok szervezési, hírszerzői és széleskörű tanácsadói feladatot látott el, ami a naplókából és visszaemlékezésekből nagyon jól kirajzolódik. Egyrészt rendszeresen elkísérte esti sétáira Serédit. Mindszentynél sétáról nem tudunk, de elvétve beszélgetéseket vele is folytatott (háttérről Mészáros István ír tanulmányában, így nem térek ki rá). Ennek során közölte a prímással a híreket, pletykákat, amiket hallott (ezek közül pl. 1937 januárjában XI. Pius halálhíre nem bizonyul valósnak, Machovich Gyula érseki helynök hozta, Esty kritikával kezelte), tanácsokat adott neki nem csak a liturgikus öltözékre és hivatalos megjelenésre, hanem a kinevezésekre, sőt, előfordul, hogy a Rómába írandókra vonatkozóan is (pl. 1935. jún. 3-án: a rozsnyói adminisztratívát szerezze meg magának. A vatikáni levéltárakban megtalálható dokumentumok alátámasztják a tanács megszívlelését, saját kérésére bízzák rá a kassai és rozsnyói egyházmegyéből itt maradt plébániákat – B. 48/fasc. 1.13.). Ám nem merült ki ennyiben a feladata. Sajtóközlemények megfogalmazásában, az adott újsághoz eljuttatásában segített, Serédi magánszámláját és a Csernoch hagyatékából vett Kende utcai bérházat kezelte, Budapesten az audienciákat és a prímás programját – néhol az érseki udvartartás kulcsembereivel (érseki titkár, szertartó, stb) egyeztetve vagy az ő direktíváik szerint – gyakran ő szervezte, a szertartásoknál asszisztált: ki milyen ruhában legyen, hova álljon/üljön. Előfordult, hogy a postát átnézte, sürgönyöket ő adta fel, nyelvileg a prímás szövegét javította – tekintve, hogy több nyelven kiválóan beszélt (angolul, franciául, németül és olaszul biztosan). Mivel az aulában szolgálatot teljesítő papság kevésbé, a külföldi utakat ő szervezte le, ő szerezte be a szükséges útleveleket, vízumokat és laisser-passereket, valutát is és gyakran ő kísérte a prímást. Illetve előzetesen információt gyűjtött azokról a személyekről, akikkel találkoztak, hogy Serédi ezek birtokában tudjon velük beszélgetni. Ugyanígy a pápaválasztás előtt a bíborosokról. Sajtófigyelést is végzett, ha jelentős, esetleg reagálást igénylő hírről volt szó, a prímást tájékoztatta. Budapesten lakott, de nagyobb ünnepeken Esztergomba invitálta a prímás. Előfordult, hogy a nuncius hívatta és tőle kért tanácsot 1936. szeptember elején: „mikor hogy öltözzön és hová menjen a budavári

ünnepek közül.” A prímást jelentős eseményekre, fogadásokra, koncertekre, liturgikus szertartásokra, püspökkari konferenciára, sőt, bérmakörútra is elkísérte. A szervezés és ezen eseményeken részvétele révén kapcsolatban állt a minisztériumokban dolgozó titkárokkal, tisztviselőkkel, értesülései nagy részét tőlük szerezte be. Nyilvánvalóan a prímástól is sok információt megtudott a séták során.

S itt jön egy izgalmas kérdés: előfordul, hogy tévedett, információja nem bizonyult igaznak? Igen, például minisztériumi értesülésekre hivatkozva azt írta, hogy Mikes lemondása után Meszlényi Zoltánt akarta a Szentszék a szombathelyi egyházmegye élére kinevezni, de a terv a kormány vétóján megbukott. Ugyanakkor ezt római források alapján nem tudtam megerősíteni, inkább cáfolni: Grósz József apostoli adminisztrátori kinevezése már december elején eldöntött tény volt. Tehát a forrás feldolgozásnál óvatossá kell lenni, több szempontból, több levéltári adat alapján utánaellenőrizni.

Végül: milyen céllal készülhettek és mennyiben mondanak mást, újat a visszaemlékezések, mint a naplók? Az első kérdésre a választ már Mészáros megadta, hogy egyfajta emlékeztető céllal, hogy tudja, mikor kivel beszélt, miről, illetve mikor ki következett precedenciában, milyen öltözetet viseltek, stb., előfordulhat, hogy az utókornak is szánta. A visszaemlékezéseket minden bizonnyal (a végén olvasható megjegyzésből következtethetünk rá). Az utóbbi forráscsoport nagyon sok szó szerinti átvételt tartalmaz a naplókban, de számos apró részlettel kiegészítve. Különösen az 1935-ös angliai útja érdemel figyelmet, amelynek elején azt állítja, hogy XI. Pius pápa személyesen bízta meg Serédit, hogy számoljon be neki az angol katolikus egyház helyzetéről. A Vatikánban a magyar anyagban a beszámoló nem található. Előfordulhat, hogy a pápa hagyatékában vagy az angliai anyagban kell keresnünk, amennyiben létezik, ezt még a jövő feladata felderíteni. A Serédihez kapcsolódó visszaemlékezések és az 1959-es kronológiai sorrendet követnek, az 1920-as e szál mellett egyfajta logikai ívet vonultat fel: a leírás elején összegezve a Monarchia bukása utáni legfontosabb kérdéseket.

Összességében tehát Esty Miklós naplói és visszaemlékezései más levéltárak forrásaival kiegészítve, a háttér-információk ismeretében és kellő forráskritikával kezelve, nagyon hasznos és értékes információkkal gazdagíthatják a 20. századi egyháztörténeti kutatást. Ugyanakkor értelmezésükhöz érdemes tanulmányozni Esty Miklós szintén a Szent István Társulat irattárában található levelezését is. És itt átadom a szót Rétfalvi Balázsnak.